

8. Erretorika

1.- Zer da erretorika?

Erretorika (oratorioa) teknikak diskurtsoak idazteko eta publikoarengan hitz egiteko ikasten dituen diziplina da. Erretorika literaturarekiko erlazio estua duen diziplina teoriko eta praktikoa da, literaturak modelo erabilgarriak ematen dizkiolako erretorikari diskurtsoen lantzerako (irudiak, konparazioak, metaforak, etab.) eta erretorikak metodo erabilgarriak ematen dizkiolako literaturari kategoria linguistiko desberdinak ikasteko.

Erretorika, V. mendean K. a., Grecian jaiotzen da sofistek eskutik, hiri demokratikoen hitzeko lehen maisuengan bihurtzen dutenak. Hala ere, lehen erretorika-hitzarmena idazten du Aristotelesek mende bat beranduago. Horrela gauzak, Aristotelesen analisiak abierazten du funtsezkoa heziketa-sistema helenistiko-etan izango den diziplina eta, gero, Erroman, non pertsonen eskubide indibidualaren nozioa garatzen den eta, horrela, lehen abokatuak eta erretorika-eskola handiak agertzen dira.

Zentzu honetan, behartzen da Zizeroni aipatzea, beharbada Erroma Errepublikanoko abokatua, hizlaria eta politikaria handiena, eta Kintilianori aipatzea, inoiz ez idatzitako oratoriako hitzarmen osoenaren egilea (*Institutiones Oratoriae*). Bada ondo, Quintiliano-ren bereizmenak erretorikaren zentzua oso ondo deskribatzen du: *ars bene dicendi ad persuadendum* ("ondo (hau da, dotoretasunarekin) hitz egiteko artea, limurtzeko asmoz").

2.- Diskurtso-tipoak.

Zaharrek hiru diskurtso-tipo bereizten dituzte:

a) AUZITEGI edo EPAILEAREN diskurtsoa, hau da, auzitegi batean babesteko edo norbait salatzeko ahoskatzen den diskurtsoa. Kasu honetan, hizlariaren zeregina gertaeren ERREALITATEA edo IRREALTASUNA frogatzea da.

b) POLITIKO edo HAUSNARTZE diskurtsoa, hau da, esan dezagun, Parlamentu batean jarduera politiko zehatza animatzeko ahoskatzen den diskurtsoa. Kasu honetan, hizlariaren zeregina proposamenaren BIDERAGARRITASUNA edo BIDERAEZINTASUNA frogatzea da.

c) LAUDORIOZKO edo ERAKUSGARRI diskurtsoa, hau da, pertsona bat goraipatzen duen edo gaitzesten duen diskurtsoa. Kasu honetan, hizlariaren zeregina pertsonaren HANDITASUNA edo DOLIORKERIA frogatzea da.

Bada ondo, erretorikak diskurtso eraginkorrak hiru egoera komunikatibo hauetan lantzea erakusten du. Horrela gauzak, *rhetores*-ek (erretorika-maisuak) onartzen dute erretorika diziplina teknikoa dela eta, beraz, bere teknikak praktikarekin eta ikerketarekin ikas daitezkeela.

3.- Diskurtsoko eraikuntza

Hizlari guztiak bost pausoko prozesuari jarraitu behar dio diskurtso bat eraikitzeko:

a) INVENTIO, hau da, gaia aukeratzea, testuingurua gogoan izatea, hitz egingo den perspektiba aukeratzea eta puntu nagusiak eta erabiliko diren topikoak era eskematikoan jasotzea. Hau diskurtsoa idazten hasi baino lehen egiten da.

b) DISPOSITIO, hau da, ideien ordenarik egokiena diskurtsorako planifikatzea. Hau idazten hasi baino lehen edo diskurtsoa idazten den bitartean egiten da.

c) ELOCUTIO, hau da, hitzik egokienak diskurtsorako aukeratzea. Hau diskurtsoa idazten den bitartean egiten da.

d) MEMORIA, hau da, entzunaretoaren aurrean irakurri behar ez izateko diskurtsoa memorizatzea. Hau diskurtsoa idatzi ondoren egiten da.

e) ACTIO, hau da, diskurtsorako ahotsaren modulazioak eta keinu egokiak aukeratzea. Hau diskurtsoa memorizatzen den bitartean egiten da.

Jakina, nahiz eta orain honekin nahikoa izan, jakin behar da pauso horietako bakoitzak duela barneko beste pauso asko onartzen dituen teoria. Egia esan, erretorika diziplina konplexu eta ondo antolatutakoa da.

4.- Diskurtsoaren egitura

Aurreko puntuan deskribatutako pausoei beti jarraitu behar diete diskurtso bat eraikitzeko orduan. Hori bai, diskurtso berak lau zutabetan mantentzen den egitura zehatza errespetatu behar du:

a) EXORDIO, hau da, sarrera. Hemen, hizlariak esan behar du: diskurtsoa ZEREKO hitz egingo duen (*praepositio*), diskurtsoa NOLA antolatuko duen (*divitio*) eta, gainera, ENTZULEEN BEGIKOTASUNA IRABAZI behar du (*captatio benevolentiae*).

b) NARRATIO, hau da, gertaeren erakusketa (balioespenik gabe).

c) ARGUMENTATIO, hau da, gertaeretako (proba-ekarpenarekin eta lekukotasunekin) argudiatutako balioespena.

d) CONCLUSIO, hau da, diskurtsoaren amaiera. Diskurtsoaren alderdirik adierazgarrienak hemen gogoratzen dira.

Bai noski, errealitatean, diskurtso "garbiak" aurkitzea zaila da. Adibidez, ohikoa da NARRATIO-a eta ARGUMENTATIO-a nahasita agertzea eta audientziaren arreta mantentzeko balio duten gai nagusiarekin zerikusirik gabeko pasadizoak (*digressiones*) aurkitzea ere ez da arraroa. Azken finean, hizlariak ez du audientzia aspertu behar, hori akatsik handiena delako. Hala ere, diskurtso bateko egitura ideala deskribatu dena da. Kasu honetan, ataletako bakoitzean ezartzen diren barneko sailkapenak asko direla jakitea ere komeni da.

5.- Diskurtsoaren helburua.

Hizlari guztiak lortu nahi duen helburua bere entzunaretoa konbentzitzea da. Hori lortzeko, bi alderdi bere diskurtsoan ehotzen jakin behar du: a) alderdi logikoa (DOCERE) eta b) alderdi emozionala (MOVERE). Hain zuzen, hizlari trebeak koherente eta logikoa entzunaretoari gertatzen zaion diskurtsoa eraiki behar du, eta, aldi berean, zirrara egokiak audientzian pizten jakin behar du.

Egia esan, hizlariak bi alderdi horiek konbinatu behar ditu orekadun eran. Hau esanda, NARRATIO-an eta ARGUMENTATIO-an arrazoizkoak

nagusitu behar du, eta EXORDIO-an eta, batez ere, CONCLUSIO-an emozionalak nagusitu behar du. Egiari zor, limurtzeko bide emozionalak arrazoizko bidearen ondoan lan egin behar du, diskurtsoa logiko eta koherentziarik gabekoa bada, audientziaren zirrarak ezin izango dituelako piztu.

6.- Limurtzeko bide emozionala.

Esan bezala, limurtzeko bide emozionalak operatzen du EXORDIO-an eta, batez ere, CONCLUSIO-an. Bada ondo, alderdi hori analizatzeko orduan, erretorikak osagarriak diren bi alderdi kontuan hartzen ditu: a) hizlariaren ETHOS (izaera) eta b) audientziaren PATHOS (zirrarak).

Hizlariaren ETHOS-ari dagokionez, honek erakutsi behar du gaiez hitz egiteko ADITU bat dela, ZINTZOA dela eta pertsona ONA dela. Bestela, audientzia ez da bere hitzekin fidatuko.

Audientziaren PATHOS-ari dagokionez, aldagarria dela esan behar da. Hala eta gustiz ere, esan daiteke hizlariak zirrara batzuk piztu behar dituela, diskurtso-tipoaren arabera: a) epailearen diskurtsoan INDIGNATIO-a (haserrea) edo MISERATIO-a (errukia) piztu behar du; b) diskurtso politikoan ITXAROPENA edo BELDURRA piztu behar du; c) laudoriozko diskurtsoan MAITASUNA edo GORROTOA piztu behar du.

7.- Erretorikaren balioespen historikoak.

Historia osoan zehar, limurtzeko eta gainerakoetan eragina izateko adoreak erretorikaren balio positiboaren edo negatiboaren inguruko eztabaida handia sortu du.

Erretorikarantzko jarrera negatiboa Platonekin hasten da. Platonek dio erretorika IRITZI hutsa dela, bere arreta jartzen duelako soilik mundu sentiberaren itxuretan eta ez funtsezko ideietan. Gainera, Platonek MORALTASUNIK EZEKO hizlariak salatzen ditu, bere diskurtsoak idazten dituztelako gainerakoak konbentzitzeko, non dagoen ongia eta non dagoen gaitza arduratu gabe. Gaur egun, kritikari batzuk, adibidez, R. Barthes

(*Retórica Antigua*), oraindik baieztatzen dute erretorika "hitzeekin maneiatzeko artea" dela.

Jarrera positiboa Kintiliano-rekin hasten da eta, gero, eskolastikan, errenazimentuan eta Ilustrazioan mantenduko da. Kintiliano-k, oso ondo zein diren erretorikaren arriskuak dakienak, oro har, pentsatzen du hizlaria DICENDI PERITUS ("mintzamenari buruzko aditua") eta VIR BONUS ("hutsik gabeko moraleko pertsona") dela. Orduan, hizlariak ona dena babesteko argudiatzeko bere trebetasuna erabiliko du. Gaur egun, kritikari batzuk, adibidez, Ch. Perelman (*Tratado de la Argumentación*), babesten dute erretorika diziplina erabilgarria dela, argudiatzea erakusten duelako.

Kontua da, matematikaren eremutik kanpo, bai emaitzen zorrozatasuna FROGA daitekeen, ezer ez da nabaria. Beraz, geratzen den aukera bakarra gertaeraren PROBABILITATEA erakustea da, ARGUDIATZEA erabiliz. Bada ondo, erretorikak argudiatzen ikasteko balio du eta, horrela, ez da manipulazioaren artea, baizik eta argudiatzearen artea. Bai noski, manipulazioaren arriskua beti dago, banakoaren izaera pertsonalaren mendean dagoelako. Hala ere, manipulazioa ez da erretorikaren berezko ezaugarria, hizlariak era ez manipulatzailan erabil dezakeelako. Azkenean, maneiatzen duen pertsonak pertsona manipulagarriak behar ditu. Horregatik, manipulazio hori saihesteko, irakastea garrantzitsua da, baina jada hau ez dago erretorikaren mendean, baizik eta gu beren.

8.- Erretorikaren zentzu semiotikoa.

T. Todorov-ek (*Teorías del Símbolo*) garrantzi handia ematen dio erretorikaren zentzu semiotikoari. Hain zuzen, erretorika inoiz bistatik galtzen ez duen diziplina da nortzuk diren egintza komunikatiboko agenteak: JAULKITZAILA (hizlaria), HARTZAILA (audientzia), MEZUA (diskurtsoaren gaia), TESTUINGURUA (diskurtsoa egiten den baldintzak), etab. Faktore hauek guztiek diskurtsoaren errealizazioari laguntzen diote eta, ikusiko denez gero, ondorengo poetiketan eta erretoriketan kontuan hartzen jarraituko dute.

Egia esan, zaharrak ez ziren komunikazio horren balio semiotikoaz

kontzienteak, gutxienez ez modernoak diren bezala. Haien iritziz, elementu horiek guztiek orekan egon behar zuten eta, horretarako, DECORO-a funtsezkoa zen, berbaldi-atal desberdinei eman behar zaien pisua zehazten duen fakultatea delako. Azken finean, diskurtsoak luzera zehaztua izan behar zuen, ondo egotea bere parteetatiko bakoitzean egituratuta; jaulkitzaileak (hizlariak) aurrean egon behar zuen, baina ez gehiegi; hartzailearen (audientziaren) zirrarak eskatzea garrantzitsua zen, baina kontrol batekin, etab. Bada ondo, DECORO-k elementu hauetako bakoitzeko proportzio zehatza arautzen du. Horren ondorioz, DECORO-ren nozioak garrantzi hadia du Antzinatearen teoria erretorikoan.